
el-Cevherî'nin es-Sihâh: Tâcu'l-luġa ve Sihâhu'l-Arabiyye'siyle İbn Fâris'in Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga'sında 'Erâde' "أَرَادَ" ve 'Şâe' "شَاءَ" Fiillerinin Karşılaştırılmalı Anlamları

Neclâ YASDIMAN DEMİRDÖVEN

Yard. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi Arap Dili Belaġatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

neclayasdmandemir@gmail.com

ÖZET

Makalemizin konusunu teşkil eden أَرَادَ "erâde" ve شَاءَ "şâe" terimlerini yalnızca el-Cevherî'nin es-Sihâh'ı ile İbn Fâris'in Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga'sında geçen anlamları ile sınırladık. Anılan bu iki eser klasik Arapça sözlükler içinde çok önemli yerlere sahiptirler. Kaldı ki bu çalışmamızın Kelam ve İslam Tarihi mezhepleri alanı için de yararlı olacağı kanısındayız. Zira İslam tarihi boyunca özellikle mezheplerin doğuşu ve daha sonraları ortaya çıkan ihtilafların kökeninin erâde ve şâe fiilleri üzerinde de yoğunlaştığını görmekteyiz. Çalışmamızda bu iki terimin Kur'an'daki anlamlarını da bazı örneklerle bir bölüm halinde sunduk.

Anahtar Kelimeler: Cevherî, Sihâh, İbn Fâris, Mekâyîsu'l-Lüga, Erâde-Şâe

Comparative Meanings of the Verbs (a-ra-da and sha-a) in the Dictionaries of al-Jawhari and Ibn Fares

We have limited the terms أَرَادَ "erâde" and شَاءَ "şâe" which has constituted the main topic of our article, solely with the meanings from "Sihâh" by el-Cevherî and from "Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga" by İbn Fâris. These two aforementioned works take significant places in standard Arabic dictionaries. Moreover, we are in the opinion of this work to be better in the area of Kalâm and History of Islamic Denominations. Throughout Islamic history; we can see that particularly emerging of the Islamic denominations, and the origin of the conflicts that have subsequently arisen, centre on the verbs "erâde" and "şâe". In this article we have presented the Quranic meanings of these two terms accompanied by various examples.

Key words: el-Cevherî, Sihâh, İbn Fâris, Mekâyîsu'l-Lüga, Erâde-Şâe

GİRİŞ

Bilindiği gibi Arapça'da sözlük çalışmaları Kur'an ve hadislerde geçen bazı kelimeleri açıklama ihtiyacı ile başlamış, daha sonra tüm kelimelere yer veren dilbilimciler ortaya çıkmıştır.

Emeviler yabancılarla fazla kaynaşmadıkları için fasih Arapça varlığını korumuş, Araplarda Abbasiler döneminden önce sistemli bir sözlük telifinde bulunulmamıştır. Çünkü o dönemde buna ihtiyaç hissedilmemiştir.¹ Bedevi Arapların dillerinin araştırılmasıyla elde edilen bu çalışmaların hacimleri giderek artmış ciltleri oluşturacak seviyelere ulaşmıştır.

Arapça sözlükler kelime iştikaklarından arındırıldığında kalan üçlü veya dörtlü asli/mücerred harfleri esas alınarak tertip edilmiştir. Yani araştırmak istediğimiz kelimemiz cemi ise müfred haline, muzari, emir, masdar veya müştak kelimelerden ise zaid harflerinden arındırılarak mazi fiil kipine çevrilir.² Asli harfler ortaya çıkınca kelime sözlükten bakılacak hale gelmiştir. Sözlüklerde kök harflerinin altında da o kökten türeyen tüm kelimeler sıralanır.

Ancak tüm sözlükler aynı tarzda değildir. Bazı dilbilimciler kök harflerin son harfini ele alarak sözlüğünü tertip etmiş bazıları da alfabetik sıraya göre tertip etmiştir. Nitekim makalemize konu olan el-Cevherî³ (ö.393/1003) *es-Sihâh: Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*⁴ adlı eserini kök harflerin son harflerine göre, İbn Fâris⁵ (ö. 395/1004) ise *Mu'cemu Mekâyisî'l-Lüğa*⁶ isimli sözlüğünü alfabetik sıraya göre oluşturmuşlardır.

¹ Karabela, Nevin, "Cevherî ve Sözlük Bilimine Katkıları", s. 631.

² Eren, A. Cüneyt, "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı", s. 150.

³ el-Cevherî Türkistan'da, Maveraünnehir bölgesindeki Farab şehrinde (veya vilayetinde) dünyaya geldi. Bu belde m. VI. asırdan beri İran ve Bizans imparatorluklarıyla Çin arasındaki ipek yolu üzerinde konak yeri olmak itibarıyla zengin ve refahlı bir ticaret merkezi idi. İslam dininin Farab'a girmesi ancak 225 (839/840)'te Sâmânîler'dan sonra vuku bulmuştur. X. Yüzyılın ilk yarısında Oğuzlar Seyhun bozkırları ile o civardaki Fârâb ve İsficab şehirleri havalisinde görünüyordular ve onların önemli bir bölümü İslamîliği kabul etmişti. (Bkz. Süleyman Tülücü, "Cevherî'nin Doğduğu, Yetiştigi ve Yaşadığı Muhitin Coğrafi Konumu, Kısa Tarihi ve Kültür Durumu", ss. 129-134.)

⁴ el-Cevherî'nin *Sihâh*'ına birçok kimse tarafından hasiye yazılmış 660/1261'den sonra vefat eden Muhammed b. Ebîbek er-Râzi bu eseri kısaltarak "*Muhtâru's-Sihâh*" adını vermiştir. el-Cevherî'nin *Sihâh*'ı h.1292/m.1875'de Bulak matbaasında iki cilt halinde basılmış, h.1377/m.1957'de Ahmed Abdülgafûr Attar tarafından taranarak Mısır'da el-Kitâbu'l-Arabi basımevinde 6 cilt halinde tekrar basılmıştır. (Bkz. Muhtar Cemal, "İslam'da Sözlük Çalışmaları" II, s. 340.)

⁵ Kûfe dil mektebine mensup dil ve edebiyat âlimidir. Kazvin'e bağlı Zehrâ bölgesindeki Kürsüf köyünde (bugünkü Keresf) doğdu. İlk tahsilini Şâfiî fakihî ve dil âlimi olan babası Fâris b. Zekeriyâ'nın yanında yaptı. Kazvin'de öğrenimini sürdürdüğü bilinen İbn Fâris (Yâkût, XII, 221), burada Ebu'l-Hasan Ali b. İbrâhim el-Kattân'dan Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-Ayn*'ini okudu. Fıkıh dersi de dahil olmak üzere tahsil için birçok bölgeyi dolaştı (Bkz. Hüseyin Tural, "İbn Fâris", *DİA*, XIX, 479.) İbn Fâris'in yenilikten korkma-

Mehmet Vâni (ö.1000/1591) el-Cevherî'nin *es-Sihâh* adlı bu eserini ‘*Vankuli Lügati*’ adıyla Türkçe’ye çevirmiş, İbrahim Müteferrika da 1141 senesinde basmıştır. Bilindiği gibi *Vankuli Lügati* Osmanlıda ilk kurulan matbaanın ilk bastığı kitaptır.

Kelimelerin aslını araştırmada en iyi metodun iştikak metodu olduğu ve bunun en iyi temsilcisinin ise İbn Fâris (ö. 396/1005) olduğu söylenebilir. Onun *Mu’cemü mekâyisi’l-luğa’sı* bu metodun örnekleri içerisinde en güzeli kabul edilebilecek bir eserdir.⁷

I. es-Sihâhu’l-Arabiyye ve Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa’da “أَرَادَ” Erâde ve “شَاءَ” Şâe Fiillerinin Karşılaştırılması

En basit bir Arapça-Türkçe sözlük açıldığında bu iki fiilin anlamı şu şekilde özetlenebilir:

(أَرَادَ يُرِيدُ إِرَادَةً) : (شَاءَهُ) arzu etmek, dilemek, istemek, seçmek, niyet etmek, sevmek.

(أَرَادَهُ عَلَى الْأَمْرِ) : bir işe sevk etmek, yöneltmek, zorlamak⁸

(شَاءَ يَشَاءُ شَيْئًا وَ مَشِيئَةً وَ مَشَاءَةً وَ مَشَائِيَةً) : (أَرَادَهُ) dilemek, istemek,

(شَاءَ اللَّهُ الشَّيْءَ: قَدَرَهُ) : takdir etmek⁹

Genel olarak sözlüklere bakıldığında “إِرَادَةٌ” irâde kavramına onun mimli mastarı olan “مَشِيئَةٌ” (meşîet) manası verildiği görülmektedir. Benzer anlamların lügâtçılar tarafından bu şekilde verilmesi, “أَرَادَ” “erâde” ile “شَاءَ” “şâe” fiillerini genellikle aynı anlamda kullanmalarından kaynaklanmaktadır.

Şimdi bu iki fiil ve bunlardan türetilen çeşitli kelimelerle ilgili olarak her iki müellifin görüşleri sıralanacaktır.

Her ikisi de çağdaş olduğu halde farklı bölgelerde yaşayan el-Cevherî (ö.393/1003) ve İbn Fâris’in (ö. 395/1004) bu kelimelere verdikleri anlamlar

yan serbest bir kafaya sahip olduğu, felsefeye kulak asmadığı, bu ilmin inanç için bir tehlike teşkil ettiğine ve faydasız olduğuna inandığı da onun hakkında elde edilen bilgiler arasındadır (Bkz. Henri Fleisch, “İbn Fâris”, s.211)

⁶ İbn Fâris’in *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luga* adlı eseri, Abdüsselam Muhammed Harun tarafından altı cilt halinde yayımlanmış (Kahire 1366-1371/ 1946-1951, 1389-1392/ 1969-1972), daha sonra ofset yoluyla Mısır ve İran’da baskıları tekrarlanmıştır (Bkz. Elmalı, Hüseyin, “İbn Fâris Tarafından Hazırlanan Arapça Etimolojik Sözlük (Mucemu Mekâyisi’l-Luga)”, *DİA*, XXX, 346-347.)

⁷ Ege, Ramazan, “Târîk, Sebîl, Sırât ve Şîr’a Kelimelerinin Arap Dili Açısından Mukayeseli Anlamları ve Kur’an-ı Kerim’de Kullanılışları”, s. 22.

⁸ Erkan, Arif, *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, s.96

⁹ Erkan, Arif, *age*, s.680.

önce “أراد” (erâde) fiili açısından sonra da “شَاءَ” (şâe) fiili açısından karşılaştırmalı olarak incelenecektir:

A. “أراد” (Erâde) Fiili İncelemelerinin Karşılaştırılması:

“أراد” (Erâde) fiili “رود” kök harflerinin if’al babına girmiş ve masdarı irâde “إرادة” (îrâde) olan mazi fiil kalıbıdır.

a) el-Cevherî (r-v-d/ ر و د) maddesinin başlığını koyar koymaz, belki zamanında da güncelliğini koruyan kader meselesi etrafında oluşan itikadi mezheplere vurgu yaparcasına “إِرَادَةٌ” kelimesini koymuş ve yanına aynı manada “مَشِيئَةٌ” kelimesini vermiştir.¹⁰

İbn Fâris ise r-v-d kelimesinden türeyen kelimeleri sıralarken geriye kalan hiçbir açıklama cümlesinde meşiet kelimesinden söz etmez. Kelimenin kök harflerini verdikten sonra r-v-d babından gelen kavramların çoğunun “bir yönden (bir noktadan) hareket ederek (bir istikamet ya da hedefe) gidip gelmeye” delalet ettiğini belirtir. “... تقول: رَاوَدْتُهُ عَلَى أَنْ يَفْعَلَ كَذَا، إِذَا أَرَدْتَهُ عَلَى فَعْلِهِ. (Onu yapmasını istediğinde “Böyle yapmasını istedim” dersin) şeklinde kelimeyi cümle içerisinde kullanarak açıklama yapar.¹¹

b) el-Cevherî ilk sıraya aldığı “إِرَادَةٌ” kelimesinin aslının “vav” olduğunu, ancak vav sakin olduğu için harekesinin kendinden öncekine nakledildiğini (yani إِرَاوَدٌ), mazide de bu vav’ın elife (yani أَرَادَ den أَرَاوَدُ’ye), müstakbelde (yani muzaride) ya’ya çevrildiğini (yani يُرِيدُ yerine يُرَوِّدُ), mastarda da düştüğünü, onun yerine kelime sonuna ة eklendiğini belirtir.¹² İbn Fâris de aynı kökten gelen kelimeleri sırayla açıklarken; bazı dilcilerin “الإرادة”nin aslının “vav” olduğundan bahsettiklerini ifade eder. Bunun delili de “... رَاوَدْتُهُ عَلَى كَذَا” iste-dim” şeklindeki mazi fiil kullanımınıdır.¹³

c) el-Cevherî r-v-d kökünden türetilen bütün fiilleri yani “رَاوَدَ” “رَادَ” fiillerini mastarlarıyla birlikte sıralar ve bu fiillerin hepsinin aynı manada olduğunu; “رَادَ” *istedi, talep etti* anlamına geldiğini belirtir.¹⁴ İbn Fâris “رَادَ” (*talep etti*) manasına ilaveten “يُنْظُرُ وَيَطْلُبُ” “bakar, talep eder” şeklinde mana verir. “الرَّوَدُ” kelimesinin de bu işi yapan kimsenin fiili olduğunu belirtir.¹⁵

¹⁰ el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh: Tâcü'l-Lüğâ ve Sihâhü'l-Arabiyye*, II, 479, (رود) md.

¹¹ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemü Mekâyisü'l-Luğâ*, II, 457, (رود) md.

¹² el-Cevherî, *age.*, II, 479, (رود) md.

¹³ İbn Fâris, *age.*, II, 458, (رود) md.

¹⁴ el-Cevherî, *age.*, II, 479, (رود) md.

¹⁵ İbn Fâris, *age.*, II, 458, (رود) md.

"Bir kimseden bir iş yapması istendiğinde "راودئته على أن يفعل كذا" (böyle yapmasını istedim) şeklinde kullanıldığında, "الرائد" kelimesinin ot talebi için gönderilen kişi manasında olduğunda, "بعثنا رائداً يرود الكلاء" (Ot arayan birini gönderdik) dendiğinde her ikisi de müttefiktir.¹⁶

Yani ismi fâil olan râid kelimesi, "isteyen, talep eden" anlamını taşımakla birlikte, "otlak bulma isteğinden dolayı kavmine öncülük edip arayan kişi" anlamına da gelmektedir.

d) el-Cevherî رَاوَدَ (istedi) fiilinin masdarlarını رَاوَادٌ ve رَاوِدَةٌ şeklinde (yani müfâale babı) açıkladıktan sonra رَادَ الْكَلَاءَ (otu isteyip aradı) (muzarisi رَاوِدٌ , masdarları رَاوَادٌ ve رَاوِدَاتٌ şeklinde) ayrıntı verip ilaveten şöyle devam eder: "لا يكذب رَادَ الشَّيْءُ يَرُودُ: أي " [Râid (öncü, rehber) ailesine yalan söylemez] denir. " Yani "رَادٌ" (Birşey) geldi, gitti manasındadır."¹⁷

Yani رَادَ) fiili 'otu isteyip arama'nın yanı sıra 'geldi gitti' manasını da taşımaktadır.

e) el-Cevherî "الرَّاحِدُ" kelimesinin bir diğer anlamının "يَدُ الرَّحَى" el de-ğirmeni kolu anlamına geldiğini, yani öğüten kişinin de-ğirmen taşıyıcı çevirmek istediğinde eliyle tuttuğu kulp (tutulacak kol) olduğunu ayrıntısıyla belirtirken¹⁸ İbn Fâris "يَدُ الرَّحَى" terkiibini kullanmadan "الرَّاحِدُ" kelimesinin karşısına sadece "de-ğirmenin döndürüldüğü kol" açıklamasını yapar.¹⁹

Görüldüğü gibi fiilin özünde olan "arayıp bulmak üzere gidip gelme" özelliği türetilen diğer manalarda da ortaya çıkmaktadır.

f) Yine İbn Fâris'in sözlüğünde şu satırlar geçer: "Atı vafederken söylenen: "أرودت في "المُرُودِ" at"; ki bu da "جَوَادَ الْمَحْتَةِ وَالْمُرُودِ" (yavaş yürüdüm)'den geliyor, mastarı إروداداً ve مُرُوداً 'dir, yine مُرُوداً de denir, "وذلك من الرِّفْقِ فِي السَّيْرِ" bu da yavaş yürümekten gelir."²⁰

Bu anlam yukarıdaki manalardan farklı gözükmeyle birlikte "gidip gelirken yürümenin yavaşlığını" hissettiriyor gibidir. el-Cevherî ise bu kelimeyi (yavaş yürüme manasını) "رود" kelimesinin açıklamasını bitirirken son kısımda aşağıda görüleceği gibi farklı kelimelerle ve daha uzun bir şekilde yapar.

¹⁶ el-Cevherî, age., II, 479, (رود) md. (رود) md.

¹⁷ el-Cevherî, age., II, 479, (رود) md.

¹⁸ el-Cevherî, age., II, 479, (رود) md.

¹⁹ İbn Fâris, age., II, 458, (رود) md.

²⁰ İbn Fâris, age., II, 458, (رود) md.

g) Erâde “أراد” fiilinden türetilen “رياد” kelimesi; *develerin merada gidip gelmesi* manasındadır ve *buldukları yere de “مراد” denir.* Aynı şekilde “مرادُ الرِّيح” *gidip gelinen mekanın adıdır.*²¹ el-Cevherî ve İbn Faris bu kelimelerde müşterektir.

Bu cümlelerden anlaşılan; manada yine “gidip-gelme” olmakla birlikte “رياد” kelimesinin develerin “gidip gelme”sine dendiği, develerin gidip geldikleri bu yere de mera değil “merâd” isminin verildiğidir. Bilindiği gibi çoğunluğu çöl şartlarında yaşayan Arap halkı için devenin çok özel bir yeri bulunmakta, yaşına ve hamile olma, erkek ya da dişi olma gibi durumuna göre deveye çok çeşitli isimler verilmektedir.

h) İbn Fâris “komşularının evlerine çokça gidip gelen kadına “الرَّادَّة” dendiğini belirtir²².

el-Cevherî ise konu hakkında şu bilgiyi verir: “Ebu Zeyd şöyle der: “الرَّادَّةُ مِنَ النِّسَاءِ” (hemzesiz olarak) *komşularını dolaşan kadın manasında*, “الرُّؤْدَةُ” ve “الرَّادَّةُ” kelimeleri (hemze ile) *güzel genç kadın manasındadır.* Komşularının evlerine çok gidip gelen kadına “رَادَتِ الْمَرْأَةُ” dersin, (muzarisi تَرَوُدُ, masdarı رَوَدَانًا, *işte ona râde denir.*”²³

Nitekim *Sihâh*’ın tercümesi olan Vankulu lugatında de “râde” için “nisa taifesinden şol kimseye denir ki komşulara varmadan hâli olmaya”²⁴ denir. Yani komşu ziyareti yapmadan duramayan, bunu adet haline getirmiş kadına verilen lakaptır.

Bu paragrafta özetle; “الرَّادَّةُ ve الرُّؤْدَةُ” kelimeleri hemzeli geldiğinde anlaşılması gereken mananın ‘güzel genç kadın’ olduğu, ancak hemzesiz şekilde “الرَّادَّة” olarak gelirse anlamın ‘sık sık komşularının evine giden kadın’ olduğu belirtilmektedir.

İbn Fâris bu kelimenin ardından الرَّادَّة kelimesine el-Cevherî’de bulaşmadığımız ‘yumuşak olan rüzgar’ dendiğini belirtir “çünkü gider gelir ve şiddetli esmez”²⁵ diyerek gerekçesini açıklar.²⁶

i) İbn Fâris’in sözlüğünde göremediğimiz bilgiye göre; el-Cevherî; “رَادٌ” kalıbındaki “رَادٌ” ile “رَادٌ” kalıbındaki “رَادٌ” kelimelerinin her ikisinin de

²¹ el-Cevherî, *age.*, II, 340, (رود) md., İbn Fâris, *age.*, II, 458, (رود) md.

²² “ورادت المرأة تروء، إذا اختلفت إلى بيوت جاريتها.”

²³ el-Cevherî, *age.*, II, 479, (رود) md.

²⁴ Vankulu, Muhammed b. Mustafa el-Vânî, *Tercümetü’s-Sihâh*, s. 273, (رود) md.

²⁵ İbn Fâris, *age.*, II, 458, (رود) md.

²⁶ Yukardaki satırlarda görüleceği gibi bu kelimeye her iki müellif aynı zamanda ‘komşuya çok giden kadın’ anlamı verildiğini de belirtmişti.

ismi fail anlamında olduğunu söyler. Yani “الْفَرَطُ” kelimesinin “الْفَارِطُ” (acele eden) manasına gelmesi gibi “رَأَيْدٌ” ile “رَادٌ” aynı anlamdadır.²⁷

j) Her iki sözlük “رَأَيْدُ الْعَيْنِ” kavramının “gözün kusuru, onda oluşan hastalık” olduğunu belirtir.²⁸

k) el-Cevherî “*İstikrar olmadığı zaman رَادٌ وَسَادُهُ denir*”²⁹ derken aynı cümleyi veren İbn Fâris bu kelimeyi açıklamak üzere “كَأَنَّهُ يَجِيءُ وَيَذْهَبُ” (*sanki gidip geliyor gibi*) cümlesini ilave eder.³⁰

Bu kavramın bir deyim olduğu, yastığın sabit olmaması gibi istikrar kaybolduğu zaman söylenen bir ibare olduğu anlaşılmaktadır.

l) İbn Fâris “الرُّودُ” nün manasını açıklarken ‘mil’ demekle yetinir.³¹ el-Cevherî ilave olarak: “(Bu da) gemide dönen demirdir, makaranın ekseni demir olursa “مِحْوَرُ الْبَكْرَةِ” (denir)” bilgisini verir.³²

m) İbn Fâris’in yer verdiği şu satır da el-Cevherî’nin sözlüğünde görülmemektedir:

“Aynı baptan “الإرواد في الفعل” terkibi “أَنْ يَكُونَ رُودًا” “azıcık yavaş olmak” şeklinde açıklanmıştır.³³ Bu kelime bilindiği gibi Kur’an’da da şu cümlede geçer: (فَمَهَلٍ الْكَافِرِينَ أَهْمَلُهُمْ رُودًا) (*O halde kafirlere mühlet ver, onlara biraz süre tanı.*) (Târik, 86/17),

n) İbn Fâris’in sözlüğünde جارية رُودٌ *genç kadın* (demektir).

“وتكبير رُودٌ رُودٌ”: “رُودٌ” in büyüülmesi (ismi tasgir olmayan hali) *dür*. Yani “رُودٌ” “yavaş” kelimesi aynı zamanda “رُودٌ” in “biraz yavaş” ismi tasgir olmayan halidir.

İbn Fâris böyle diyerek (şair’in): *يَا صَاحِبَ الْوَدَّ عَلَى رُودٍ: كَأَنَّهَا مِثْلُ مَنْ يَمْشِي عَلَى رُودٍ* *yavaşça yürüyen gibi*” deyişini örnek verir.³⁴

el-Cevherî ise aynı kelimeyi (رُودٌ kelimesini) açıklarken şöyle der:

“فَلَانٌ يَمْشِي عَلَى رُودٍ” *fanca yavaş yürüyor*. Nitekim şair şöyle demiştir:

²⁷ el-Cevherî, *age.*, II, 479, (رود) md.

²⁸ el-Cevherî, *age.*, II, 479, (رود) md., İbn Fâris, *age.*, II, 458, (رود) md.

²⁹ el-Cevherî, *age.*, II, 479, (رود) md.

³⁰ İbn Fâris, *age.*, II, 458, (رود) md.

³¹ İbn Fâris, *age.*, II, 458, (رود) md.

³² el-Cevherî, *age.*, II, 479, (رود) md.

³³ İbn Fâris, *age.*, II, 458, (رود) md.

³⁴ İbn Fâris, *age.*, II, 458, (رود) md.

“كَأَنَّهَا تَمَلُّ يَمْشِي عَلَى رُودٍ” *Sanki o, yavaş yürüyen sarhoştur.*”

Yine el-Cevherî devamla: “*Tasğiri* رُوَيْدٌ *dür, şöyle dersiniz: أَرَادَ السَّيْرَ إِرْوَادًا* (yani yavaş yürüdü). وَمُرْوَدًا أَي رَفَقَ

الدَّهْرَ أَرُوْدٌ ذُو غَيْرٍ” *sözü ‘işî yavaşça hissedilmeden yapıyor’ (kimsenin ruhu duymadan sessizce işi bitiriyor) anlamında bir deyimdir.*

“رُوَيْدَكَ” isim fiil olarak kullanılır.³⁵ “Amr’ı bırak (Amr’a mühlet ver)!”³⁶

Bütün bunlardan anlaşılır; “أراد” (erâde) fiilinin özünde isteyip talep etmek, bakıp arayıp bulmak için “gidip gelme”nin olduğudur. Yani “أراد” (erâde) fiili tek yönde bir arzu değil onu bulabilmek ve hedefe gitmek için en az iki yöne gidış geliş ifade eden arzu, istek ve arayıştır.

Görüldüğü gibi el-Cevherî, İbn Fâris’e göre “أراد” (erâde) fiili açısından daha fazla açıklama ve ayrıntı vermiştir. Değerlendirme sonraya bırakılarak “شاء” (şâe) fiili incelemeleri ele alınacaktır:

B. “شاء” Şâe Fiili İncelemelerinin Karşılaştırılması:

“شاء” Şâe fiili (شَاءَ) harflerinin içerdiği شَاءَ masdarından türetilmiş mazi kalıbında fiildir. Aslı (يَاءٌ) dir. Yâ (يَاءٌ) dan önce fetha bulunduğu için ortadaki yâ, elife dönüşmüş ve (شَاءَ) olmuştur.

Şimdi de her iki müellifin bu fiile hangi manaları verdiğine bakılacaktır:

a) el-Cevherî “شَاءَ” maddesine; [“شَاءَ” kelimesinin *ism-i tasğiri* شَاءَ ve شَاءَ *dur, şîn harfinin kesra ve zamme yapılmasıyla olur, ama شَاءَ deme*] diyerek başlar.³⁷

Yani “küçük bir şey, az bir şey” demek için bu ismi tasğir kalıbları kullanılır denmektedir.

İbn Fâris ise “شَاءَ” maddesinin açıklamasına “الشين والياء والهزمة كلمة واحدة” *“şîn, ya ve hemze bir kelimedir (tek kelimedir)”* diyerek başlar. Ancak açık-

³⁵ el-Cevherî, *age.*, II, 479, (رود) md.

³⁶ Buradaki (رُوَيْدَكَ) عمرو kelimesine müteaddidir, çünkü fiil onunla isimlendirilmiş bir isimdir (isim fiildir), fiil işlevini yapar. (Buradaki رُوَيْدٌ kelimesinin açıklaması: yavaş (manasındadır), رُوَيْدَكَ kelimesinin açıklaması ise yavaş ol (manasındadır). Onun dört yönü (veçhi) vardır: ism-i fiil, sıfat, hal ve mastardır. İsim ise şöyle dediğiniz gibi: رُوَيْدٌ حَمْرًا yani Amr’ı bırak (Amr’a mühlet ver), sıfat ise şu sözün gibi رُوَيْدًا (yavaş yavaş yürüdüler), hal ise şu sözün gibi سَارَ الْقَوْمُ رُوَيْدًا (topluluk yavaş bir şekilde yürüdü), marifeye bitişince ona hal oldu, mastar ise: رُوَيْدٌ عمرو (Amr’ın yavaş olması) izafetle, yüce Rabbimizin şu sözü gibi: نَقَضَرَبَ الرِّقَابَ” (boyunlarını vurmak) (Muhammed, 47/4).

³⁷ el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcü’l-Lüğâ ve Sihâhü’l-Arabiyye* I, 375. (شياء) (ş y e) md.

laması boyunca el-Cevherî’den farklı olarak şey “الشَّيْءُ” kelimesinin ismi tasgirinden söz edildiği görülmez.³⁸

b) el-Cevherî “şey” “شَيْءٌ” için; “*Çoğulu eşya “أشياء”dır, gayri munsarıftır* (kesra ve tenvin almayan isimlendendir) der.³⁹ İbn Fâris’in sözlüğünde bu açıklama görülmemektedir.

c) Her iki sözlükte de şey “الشَّيْءُ” kelimesinin manası bulunmamaktadır.

d) el-Cevherî “الشَّيْءُ” kelimesinin ismi tasgirini ve çoğulunu verdikten sonra bu kelimedenden türeyen meşîet “المشيئة” kelimesini yazıp “irâde الإرادة” anlamını verir. “وقد شئتُ الشَّيْءَ أَشَاءُ”: *Bir şeyi irade ettim, ediyorum* (denir) ifadesinin akabinde de “كل شيءٍ بِشِيئَةِ اللَّهِ” sözünün şîn harfinin kesra yapılmasıyla olduğunu vurgulayıp “أَيُّ بِمَشِيئَةِ اللَّهِ تَعَالَى” yani *(bunun manası) yüce Allah’ın irade etmesiyledir*” der⁴⁰ ve bu anlamdaki açıklama biter.

İbn Fâris’in sözlüğünde ise bu kökte gelmesine rağmen açıklaması boyunca “شَاءَ” ve “المشيئة” kelimesine rastlanmaz.

e) İbn Fâris başlangıç olarak yazdığı “*şin, ya ve hemze bir kelimedir* (tek kelimedir)” cümlesinin hemen akabinde şeyye-e “شَيْئًا” kavramını şu açıklamayla verir:

“يقال شَيْئًا اللَّهُ وَجْهَهُ؛ إِذَا دَعَا عَلَيْهِ بِالْقُبْحِ.” [*Birine çirkin olması için beddua ettiği zaman* *وجهٌ مُسَيِّئًا* (Allah yüzünü çirkin etsin) *denir*, *وجهٌ مُسَيِّئًا* (demektir)].

İbn Fâris sonra da bu kelimenin geçtiği şu şiiri nakleder:

إِنَّ بَنِي فِرَارَةَ بْنِ دُبْيَانَ
قَدْ طَرَقَتْ نَاقَتَهُمْ بِإِنْسَانٍ
مُسَيِّئًا أَعْجَبَ بِحَلْقِ الرَّحْمَنِ

*Zubyân oğlu Fezare oğullarının devesi çirkin bir insan doğurdu,
Rahmanın yaratışı ne acayıptır!*⁴¹

el-Cevherî de bu kelimeyi ele alır ancak o, şeyye-e “شَيْئًا” kelimesine İbn Fâris’ten tamamen farklı olarak “على” harfi ceriyle kullanıldığında Asmaî’nin şöyle bir anlam yüklediğini belirtir: “شَيَاتُ الرَّجُلِ عَلَى الْأَمْرِ: حَمَلَتْهُ عَلَيْهِ.” (cümlesinin manası) *‘teşvik ettim, sevkettim’* (demektir.)⁴²

³⁸ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğâ*, III, 180, (شياً) (ş y e) md.

³⁹ el-Cevherî, *age.*, I, 375. (شياً) (ş y e) md.

⁴⁰ el-Cevherî, *age.*, I, 375. (شياً) (ş y e) md.

⁴¹ İbn Fâris, *age.*, III, 180, (شياً) (ş y e) md.

⁴² el-Cevherî, *age.*, I, 375. (شياً) (ş y e) md.

f) el-Cevherî son olarak İbn Fâris'in sözlüğünde görülmeyen أَشَاءَ kelimesini vererek:

“وأشَاءُهُ لَعْنَةٌ فِي أَجَاءِهِ أَيُّ الْجَاءِ” (kelimesi) أَجَاءَهُ *onu mecbur kılmak, iltica ettirmek, sığınmaya zorlamak* (yani zorlamak, zorunda bırakmak manasına gelen) *bir lisandır* (der).⁴³

Böylece her iki müellifin de açıklamaları sona erer, “شَاءَ” maddesi “رود” gibi uzun bir şekilde açıklanmaz.

Değerlendirme: Görüldüğü gibi el-Cevherî r-v-d kökünden gelen irâde “الإرادة” masdarına meşîet “المشيئة”, ş-y-e maddesini incelerken de meşîet kelimesine irâde manasını vermiştir. Yani birbiriyle aynı manayı taşıdığına inanmaktadır. İbn Fâris'in sözlüğünde ise her iki maddede meşîet “المشيئة” kelimesinden söz edilmediği gibi Kur'an'da 237 kere geçen şâe “شاء” fiili ya da onun çekimli halinden bir cümle dahi bulunmaz.

el-Cevherî Kur'an'da geçmeyen meşîet “المشيئة” kelimesinden söz eder ama şâe “شاء” fiilini ele alıp özel bir açıklama yapmaz. Şâe “شاء” fiilinin geçtiği tek yer “وقد شعيت الشيء أشأوه”: *Bir şeyi irade ettim, ediyorum* cümlesidir. Dolayısıyla meşîet “المشيئة” kelimesine irâde “الإرادة” manasını vermesinden hareketle bu mastardan türediğine inandığı şâe fiiline de aynı manayı verdiği ortaya çıkar.

Yine her iki müellifin de sözlüklerinde bu kökten türeyen her mananın alınmadığı diğer lügatlardan anlaşılmaktadır. Örneğin “مُرَاوَدَةٌ” kelimesi “عَنْ” harfi cerri ile kullanıldığında irade konusunda başkasıyla çekişip onun istediğinin dışında bir şey istemek veya onun aradığının dışında bir şey aramak anlamına gelmektedir. “رَأَوْتُ فُلَانًا عَنْ كَذَا” *falan kişiyi şu şeyden geri çevirdim.*” denilir.⁴⁴ Nitekim Kur'an'da yüce Allah şöyle buyurur: “هِيَ رَأَوْتَنِي عَنْ نَفْسِي”: *Beni kendine o çağırdı* (12/Yusuf 26). “امْرَأَةُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ”: *Vezerin karısı hizmetçisini baştan çıkarmaya çalışıyor.* (12/Yusuf 30); yani onu görüşünden düşüncesinden döndürüyor. Şu ayetler de bu anlamdadır: “وَلَقَدْ رَأَوْتُهُ عَنْ”: *Onu baştan çıkarmak istedim.* (12/Yusuf 32); “سَتْرَأَوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ”: *Onun hakkında babasını ikna etmeye çalışacağız* (12/Yusuf 61)⁴⁵.

Her iki müellifin ş-y-e maddeleri, görüldüğü gibi birbirinden habersiz yapıldığı belli olan farklı incelemelerden oluşmaktadır. Her iki müellifin

⁴³ el-Cevherî, *age.*, I, 375. (شياء) (ş y e) md.

⁴⁴ Râğib el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, r-v-d md., s. 206.

⁴⁵ İsfahani, *Müfredat*, s.206-207.

ortaklaşa yer verdiği tek kelime "شَاءَ" kelimesidir. Ancak bu kelimeye her ikisi de farklı anlam vermiştir. İbn Fâris'in sözlüğünde bu kelime 'çirkinleştirdi' anlamına gelirken el-Cevherî'nin lügatında 'zorladı, teşvik etti' manasını taşımaktadır.

Alimleri karşı karşıya getirip Müslümanları en çok meşgul eden konulardan biri olan irâde "الإرادة" ve meşîet "المشيئة" kavramları etrafında farklı görüşler, hicri birinci asrın sonları ile ikinci asır başlarından itibaren Kaderiye ve Cebriye gibi iki aşırı ucun ortaya çıkmasına ve daha sonra bu tartışmaların devam ettiği üçüncü ve dördüncü asırlarda bu iki aşırı uç arasında farklı renklerde itikadi/siyasi fırkaların İslam düşüncesinde yerini almasına neden olmuştur.⁴⁶

Abdülhamit Sinanoğlu'nun da belirttiği gibi "İslam düşünce tarihinde İslam Fıkhnının muamelat alanıyla ilgili konulardaki görüş farklılıkları, genellikle "ictihad" kabul edilip meşrulaştırılmış, ama üçüncü asırdan sonra Kelam tartışmaları olarak bilinen usûlü'd-din'e ait konulardaki görüş farklılıkları "bid'at" veya "küfür" gibi olumsuz nitelendirmelerle reddedilmeye çalışılmıştır."⁴⁷

Şâe "شاء" fiilinin genel olarak erâde "أراد" fiili ile aynı anlama geldiğini söyleyen dilbilimciler olduğu gibi, farklı anlamlara geldiğini söyleyenler de vardır. Genelde tüm sözlüklerde aşağı yukarı aynı manalar geçmektedir. Farklı ifadelere yer veren diğer birkaç görüşü incelemek ve konuyla ilgili Kur'an ayetlerine bakmak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır:

II. "أراد" Erâde ve "شاء" Şâe Fiili ile İlgili Diğer Görüşler ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanılışı

A. "أراد" Erâde Fiili ile İlgili Diğer Görüşler ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanılışı

"r.v.d." kökünden if'al veznindeki "erâde" fiilinin masdarı olan irâde "الإرادة" kelimesine diğer sözlüklerde de talep etmek, istemek, arzulamak, meyletmek, bakıp isteyerek en iyiyi seçmek, kastetmek gibi manalar verilmiştir.⁴⁸

⁴⁶ Sinanoğlu, Abdulhamit, "Kur'an-ı Kerim'de Allah'a İzafe Edilen İrade ve Meşîet Kavramlarına Yüklene Geleneksel Anlamlar Hakkında Teolojik Bir Değerlendirme", ss. 28-32.

⁴⁷ Sinanoğlu, Abdulhamit, agm., s. 27.

⁴⁸ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim, *Lisanu'l-Arab*, r-v-d md.; Zebidi, Muhammed Murtaza el-Huseyni, *Ta'cu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, r-v-d md., Râğib el-İsfehânî, *Müfredât*, r-v-d md., s. 206-207.

el-Cevherî ve İbn Fâris'ten bir asır sonra gelen Râgıb el-İsfehânî (ö.502/1108)'ye örnek olmak üzere ayrıntılı bir şekilde bakıldığında diğer bazı dilbilimcileri gibi erâde “أراد” fiili hakkında her iki müellifden daha fazla bilgi verdiği, fakat bu kökten türeyen diğer bazı kelimelere de onun yer vermediği görülmektedir.

Râgıb el-İsfehânî de İbn Fâris gibi erâde “أراد” fiilini açıklarken meşîet “المشيئة” ile bağlantı kurmamıştır. Kelimenin kökü olan rvd “رود”: birşeyi kirbarca tekrar tekrar istemektir. “رَادَ وَاِزْتَادَ” /istedi denir... “إِرَادَةٌ” bir şeyin ardından koşturmak anlamına gelen “رَادَ يَرُودُ” fiilinden gelmektedir. “إِرَادَةٌ” kelimesinin asıl anlamı şehvet, dilek ve umuttan oluşan bir güçtür. Bu kelime yapılmasının veya yapılmamasının gerekli olduğuna karar verilen bir şeye nefsin meyletmesi için ad yapılmıştır. Bu kelime kimi zaman işin evveli için kullanılır. O da nefsin bir şeye olan meylidir/özlemidir. Kimi zaman da işin sonu için kullanılır. O da işin yapılmasının veya yapılmamasının gerekli olduğuna karar vermektir.⁴⁹

Yani “irâde” bazen kökte yer alan öz anlamda olduğu gibi fikirler ve seçenekler arasında ‘gidip gelme’, hangisinin seçileceğinde tereddüt etme ve sonunda onu tercih ederek isteyip karar vermeyi hissettirmektedir.

Diğer pek çok alim gibi el-İsfehânî de irâde kelimesinin insan için kullanımıyla Allah için kullanımının farklı olduğunu belirtir. Allah için kullanıldığında onunla başlangıç değil sonucun kastedildiğini ifade eder. Zira yüce Allah meyletme/özlem duyma anlamından münezzehtir. “Allah şunu irade etti” denildiği zaman şu kastedilir: “Allah onun şöyle değil de böyle olduğuna karar verdi.” Örneğin şu ayet gibi: “إِنَّ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً”: “Allah sizin için bir kötülük irade etse (kötülüğe karar verse) veya bir rahmet irade etse (iyilik ve lütfâ karar verse) (O’na karşı sizi kim koruyabilir).” (33/Ahzab 17).⁵⁰

İmâm-ı Azam’a göre; “İrade; Allah'ın zati sıfatlarındandır. “İrâde”, “meşîet” gibi bütün varlıklara karşı kudret nisbeti eşit olmakla beraber herhangi bir vakitte vuku bulmak suretiyle bir şeyin yapma ve yapmama gibi iki tarafından birini tahsis eden bir sıfattır.”⁵¹

Kuran’da “أراد” kelimesinin geçtiği yerlere baktığımızda “isteme, taleb etme” anlamına gelen bu fiilin sadece Allah için değil mümin ve müşrik de

⁴⁹ İsfehânî, *Müfredât*, r-v-d md., s. 206-207.

⁵⁰ Râgıb el-İsfehânî, *age.*, r-v-d md.

⁵¹ Ali el-Kârî, *İmâm-ı Azam Fıkh-ı Ekber Şerhi*, s. 27.

olmak üzere insan tarafından kullanıldığı gibi cansız varlıklar için de kullanıldığını görürüz:

"Allah size açık *أُرِيدُ اللَّهُ لِيُبينَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُننَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ .* **açık anlatmak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tövbenizi kabul etmek ister. Allah bilir, hikmetle karar verir."** (Nisa 4/26)

"Allah tevbenizi *وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا .* **kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapmayla sapmanızı isterler."** (Nisa 4/27)

Bir başka âyet de şöyledir: *يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَهِهِمْ وَاللَّهُ مُنِيرٌ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ*

Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Kâfirler hoşlanmasa da Allah, nurunu tamamlayacaktır. (Saf 61/8)

(جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ): **Yıkılmak isteyen bir duvar (18/Kehf 77)**. Bu ayette de yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar için erâde fiilinin muzarisi kullanılmaktadır.

el-İsfehâni erâde "Arâd" fiilinin Kur'an'daki kullanımlarını açıklarken her yerde aynı anlamda kullanılmadığına dikkat çeker: Bazen "irâde" zikredilir fakat ondan emir anlamı kastedilir. Örneğin: "أُرِيدُ مِنْكَ كَذَا" "senden şunu istiyorum" dersin fakat ondan "sana şunu emrediyorum" anlamını kastedersin. Şu ayet bu anlamdadır: "يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ" **Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez** (2/Bakara 185). Bazen de "irâde" kelimesinde istemek/talep etmek anlamı kastedilir: "لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ": **Onlar yeryüzünde böbürlenmek istemezler** (28/Kasas 83); yani böbürlenmeyi kastetmezler ve talep etmezler. Irâde ihtiyari güç bakımından olduğu gibi zorlama ve duygu bakımından da olmaktadır. Bundan dolayı "irâde" kelimesi cansız varlıklarda ve hayvanlarda da kullanılır: "جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ": **Yıkılmak isteyen bir duvar** (18/Kehf 77).⁵²

Sözlüklerde bu şekilde tarif edilmesine rağmen esâsen dilimize geçmiş olan şekliyle "irâdeli insan" denilince "tercihinde sebat eden, azimli kişi" anlaşılmaktadır. Felsefe ve psikoloji irâdeyi, eylemle ilgili kesin kararlılık gösterme, eylemi düşünceye uygun olarak gerçekleştirilebilme, insana eylemlerine tümüyle egemen olma, onları kontrol etme gücü veren zihnin veya ruhun yetisi olarak tanımlamaktadır. Örneğin hipnotize edilmiş bir adamın hareketleri kendisine telkin edilen imajın tesiriyle meydana gelirken,

⁵² Râgıb el-İsfehâni, *Müfredât* s. 206-207.

normal halde bulunan bir insan ise yaptığı hareketin faydalı olduğuna hükmederek o eylemi yapar.⁵³

Yani bu tanıma göre irâde kavramının içinde akıl ve kalp de rol almaktadır.

Aynı örnek incelemeye diğer fiil için bakıldığında şu bilgiler görülmektedir:

B. “Şâe” Fiili ile İlgili Diğer Görüşler ve Kur’an-ı Kerim’de Kullanılışı

el-Cevherî ve İbn Fâris’in sözlüklerinde görülmeyen “şey” “شَيْءٌ” kelimesinin anlamını Râgıb el-İsfehani *Müfredât* adlı eserinde; “bilinebilen ve kendisinden haber verilebilen” sözleriyle açıklar. “Şey” kelimesinin “شَاءَ” fiilinin mastarı olduğunu, bu kelimeyle Allah nitelendirildiğinde anlamı “شَاءَ” (dileyen), başkası onunla nitelendirildiğinde ise “مَشِيءٌ” (dilenen) olduğunu ifade eder.⁵⁴

İbn Manzur (630 -711) “şey” “شَيْءٌ” kelimesine “و الشيء معلوم” “şey *ma-lumdur*” demiş ama ne olduğunu açıklamamıştır. O da el-Cevherî ve diğer pek çok lugatta görüldüğü gibi (ş-y-e) kökünden gelen kelimeleri açıklarken ilk başta meşîet “المشيئة” kelimesini vermiş, anlamının da “irâde” “الإرادة” olduğunu söylemiştir. Ardından da “المشيئة” kelimesinin “شاء يشاء” fiillerinin masdarı olduğunu belirtmiştir. Sonra da bu kelimenin içinde bulunduğu şu hadisi zikretmiştir: “Nebi’ye bir Yahudi geldi “Siz adakta bulunuyor ve ortak koşuyorsunuz, ما شاء الله و شئتُ Allah diledi ve ben diledim, diyorsunuz” dedi. Bunun üzerine Nebi, ما شاء الله ثم شئتُ = Allah diledi sonra ben diledim, demelerini emretti.”⁵⁵

Pek çok sözlükte bu hadis geçmektedir. Hadisin sıhhat derecesi tartışılrsa da okurlarına sahabe devrinden beri meşîete irâde dendiği kanaatini verdirmektedir.

Murtazâ ez-Zebîdî (ö.1205/1790) *Tâcü'l-Arûs* adlı sözlüğünde kelimcülerin meşîet ile irâde arasında fark görmediklerini, ancak ikisinin de köklerinin farklı olduğunu, çünkü “meşîet”in sözlükte “var etme”, “irade”nin ise “istek” anlamına geldiğini, şeyhinin (Fîruzabadi) Kutbu’r-Razî’den naklede-

⁵³ Aydın, Hayati, *agm.*, s. 56.

⁵⁴ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, ş-y-e md., s. 271-272. Benzer manaların verildiği sözlükler için bkz. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, ş-y-e md.; Zebidi, *Ta'cu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, ş-y-e md.

⁵⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I, 103, (ş-y-e) md.

rek buna işarette bulunduğunu belirtir. Ancak gene de sözlüğünde "irade"nin karşılığı olarak "meşîet" yazar.⁵⁶

شَاءَ "Şâe" fiilinin masdarı kabul edilen "meşîet" hakkında İmam-ı Azam'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Meşîet ile irâde bize göre, Allah hakkında düşünüldüğü zaman aynı şeylerdir. Fakat kullar yönünden düşünüldüğü takdirde manaları değişir. Meselâ bir kimse karısına irâde sığısıyla "seni boşamak istedim أَرَدْتُ" dese karısı boş olmaz. Fakat meşîet sığısı ile, "seni boşamak istedim شِئْتُ" dese, karısı boş olur. Çünkü irâde kelimesi ravede kökünden alınmıştır. Bu kelimenin mânası taleb etmektir. Meşîet kelimesi ise icad etmekten ibarettir. Meşîet kelimesi ile boşadım deyince, sanki senin talakını icad ettim demiş olur ki bununla boşama vaki olur."⁵⁷

Bir sözlüğe örnek olmak üzere ş-y-e maddesini ayrıntılı işleyeceğimiz Râgıb el-İsfehânî de kelimelerin çoğunun مشيئة 'e tıbbî irâde gibi mana verdiğini belirttikten sonra şu ifadeleri kullanır: "Bazılarına göre ise "مشيئة" her ne kadar örfte irâde "إرادة" yerine kullanılıyorsa da onun asıl anlamı "bir şeyi icat etmek" (إيجاد الشيء) ve "onu elde etmektir" (إصابة الشيء). Şu halde "مشيئة" Allah'tan olunca icat etmek, insanlardan olunca elde etmek anlamındadır. Yine onlara göre Allah'tan olan meşîet "مشيئة" "şey" in vücuda gelmesini gerektirir. Onun için şöyle denilmiştir: "ما شاء الله كان وما لم يشأ لم يكن" Allah'ın dilediği olur, dilemediği ise olmaz⁵⁸. Allah'tan olan irâde "إرادة" murat edilenin kaçınılmaz olarak meydana gelmesini gerektirmez."⁵⁹

Yani bu paragraftan anlaşılan şudur: Allah ister fakat her istediğini yerine getirmez. Gerçekten de yüce Allah "قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا" Allah her şey için bir kader (ölçü) koymuştur (Talak 65/3) ayetiyle rastgele değil her şeyi bir ölçüye göre takdir ettiğini ifade eder.

İsfehânî son cümlesinden sonra delil olarak; "يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ وَمَا اللَّهُ بِرِيدٍ" Allah sizin için kolaylık ister güçlük istemez (2/Bakara, 185). "عَلَّمَا لِلْعِبَادِ" Elbette Allah kulları için hiçbir haksızlık istemez. (Mümin 40/31)

⁵⁶ Zebidi, Ta'cu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus, I, 151, ş-y-e md.,

⁵⁷ Ali el-Kâri, İmam-ı Âzam Fıkh-ı Ekber Şerhi, s. 28.

⁵⁸ Bu bir söz değil hadistir. Zeyd b. Sait ve Ebu Derda onu Hz. Peygamber'den rivayet etmişlerdir. (Bkz. Ebû Davûd, Edeb 110).

⁵⁹ İsfehani, Müfredat, (ş-y-e) md., s.271.

ayetlerini gösterip insanlar arasında zorluk ve hastalıklar olduğunu ifade eder.⁶⁰

Görüldüğü gibi Râgıb el-İsfehâni bu sözleri r-v-d bahsinde değil ş-y-e bahsinde işlemektedir. Yani; Allah, irâde etmediği diğer bir deyişle razı ve hoşnut olmadığı halde pek çok zulüm ve haksızlık gerçekleşmekte, imtihan sırrına binaen dünyada karşılığı verilmeyen pek çok zulüm ilahi mahkemeyi beklemektedir.

el-İsfehânî ayrıca kelamcıların bu ikisi arasındaki farklara değindiğine de işaret ederek onların şu görüşlerini nakleder: “Kimi zaman Allah’ın irâdesi henüz ortaya çıkmadan insan irâdesi ortaya çıkar. Örneğin insan bazen ölmemeyi murat eder/diler, fakat Allah bunu kabul etmez. İnsanın meşîeti, dilemesi ise ancak Allah’ın meşîetinden dilemesinden sonra gerçekleşebilmektedir. Zira Allah buyurur ki: “وما تشاؤون إلا أن يشاء الله” (*Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz*).(76/İnsan 30).⁶¹

Aslında bu ayetlere sözlükte verilen anlamlardan “var etme” manasını verdiğimizde ifade; (*Allah var etmedikçe siz var edemezsiniz*).(76/İnsan 30) olmaktadır.

Sözlerinden anlaşıldığı gibi Râgıb el-İsfehâni Allah’ın irâdesinin yani istemesinin mutlaka onu yaratması anlamına gelmeyeceğini, meşîet kelimesinin ise ‘istemekle birlikte yaratmak’ anlamına kullanıldığını belirtmektedir. Yani Allah’ın, irâde etmesine rağmen bazı fiilleri yaratmazken, meşîet ettiklerini yarattığını ima eder.

C. Günümüz Türkiye’inde Bazı Akademisyenlerin Erâde “أراد” ve Şâe “شاء” Fiillerini Karşılaştırma Örnekleri

Mezhep ihtilaflarına yol açan bu iki fiilin anlam bakımından birbiri yerine kullanılması sonucunda ayetlere farklı anlam verilmesi günümüz araştırmacılarından bazılarını konu üzerinde inceleme yapmaya sevk etmiştir. Bizim çalışmamız el-Cevherî ve İbn Fâris’in sözlük değerlendirmeleri ile sınırlıdır. Ancak makale sınırlarımız içerisinde bu iki fiilin gerçek anlamını ortaya çıkarmak için birkaç örnek vermek her iki kavramın da daha iyi bir şekilde anlaşılmasına vesile olacaktır.

Hüseyin Atay’a göre meşîet ile irâde kökleri farklı olduğu için birbirinden farklı anlamlardır. “Meşîet” kelimesinin lügat manasında verilen anlamına göre, “ş-y-e” kökü aynı zamanda “mevcut” ya da “varlık” olarak tanım-

⁶⁰ İsfehani, *Müfredat*, (ş-y-e) md., s.271.

⁶¹ İsfehani, *age.*, (ş-y-e) md.

lanan "şey" kavramının da köküdür. Buna göre meşîet kavramı "bir şeyin var ve icad edilmesi, bir şeye varlık verme, onu ortaya çıkarma manasına gelmektedir. Bununla birlikte bir konuda yanılmazlık ve onun doğruluğuna isabet etme, yerinde iş görme, amaçladığı hedefe ulaşma noktasında doğrusunu yapma, manalarına da gelmektedir⁶².

Sâim Yeprem'e göre; alimleri aynı delillerden yola çıkarak farklı sonuçlara götüren etken, Kur'ân-ı Kerim ayetleri ve hadislerin özellikleri yanında, bu şahısların zihin yapılarını ve tercihlerini oluşturan ön kabulleri ile bu delillere bakmalarıdır.⁶³

Pek çok alim "أَرَادَ" ve "شَاءَ" fiillerine "istedi, talep etti" şeklinde ortak anlam verirken Abdülaziz Bayındır bunun çok büyük bir hata olduğunu, sözlüklerde anlam kayması yapıldığını söyler.⁶⁴

Abdülaziz Bayındır'ın ısrarla vurguladığı nokta şudur: "Muhakkikler demişlerdir ki, mastar mîmî mastar anlamında isimdir ama mastar değildir.⁶⁵ Dolayısıyla meşîet "المشيئة" kelimesinden hareketle şâe "شاء" fiiline bir anlam yüklenemez. Ama Arap dili uzmanları bu konuda dik duramadıkları için önce meşîet "المشيئة" e irâde anlamı verilmiş, sonra bu anlam, şâe "شاء" fiiline taşınmıştır. Bu tavır çok sayıda ayetin yanlış anlaşılmasına ve ayetler arası ilişkinin bozulmasına yol açmıştır."⁶⁶ "مشيئة" meşîet kelimesi Kur'ân'da yoktur. Bazı zayıf hadislerde ve bir kısım edebi eserlerde az da olsa rastlanabilir. Arapların pek bilmediği meşîete, sonraları bir delile dayanmadan irâde anlamı verilmiş, bu anlam Kur'ân'da çokça yer alan şâe شاء fiiline taşınmış ve daha sonra da şöyle bir kural oluşturulmuştur: "لا فرق بين المشيئة والإرادة عند أهل السنة" "Ehl-i Sünnet'e göre meşîet ile irâde arasında fark yoktur."⁶⁷ ⁶⁸

⁶² Atay, Hüseyin, *İslam'ın İnanç Esasları*, s. 101; Çelebi, Hüsna, Elmalılı Hamdi Yazır'da İrade-Meşîet Kavramı, s.101'den naklen.

⁶³ Yeprem, M. Saim, *İrâde Kader ve Mes'ûliyet İlişkisi*, Kur'ân-ı Kerim'de Mes'ûliyet [Kaynağı, Sınırları, Sonuçları], ss. 391-404.

⁶⁴ Bayındır, Abdülaziz, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, s., 134-135.

⁶⁵ Bayındır'ın kullandığı kaynak için Bkz. Muhammed Saîd İsbir, Bilal Cüneydî, eş-Şâmil, *Mu'cem fî ulûm'il-luğa ve Mustalahâtihâ*, s. 857.

⁶⁶ Bayındır, Abdülaziz, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, 134-135.

⁶⁷ Bkz. Nuruddin es-Sabûnî, *el-Bidâye fî usûl'id-dîn*, s. 72.

⁶⁸ <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kuranda-irade-sey-ve-fitrat.html> 30.09. 2014.

Kısaca Bayındır'a göre; شاء “şeyi oluşturdu” demektir. Faili insan olan şâe “شاء”ye “كُون” (oluşturdu) anlamı verilebileceği gibi “سَعَى لَهُ سَعِيَةً” “oluşum için gerekli çabayı gösterdi”⁶⁹ anlamı da verilebilir.

Yine Abdülaziz Bayındır En'âm 148 ve 149. âyetlerini ele alarak şâe fiiline verilen anlam kayması yüzünden kendine Müslüman diyenlerin çoğunun verilen meallerde aynen müşrikler gibi düşündüğünü söyleyerek çok büyük bir iddia ortaya koyar:

Bayındır âyetlere şöyle meal vermiştir:

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى دَافُوا بِأَسْنَانِهِمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُمْ لَنْ نَبْتَعُوكَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تُخْرِصُونَ . قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ .

“Müşrikler diyeceklerdir ki: “Eğer Allah içimizde hidayeti yaratsaydı ne biz şirke düşerdik ne atalarımız. Bir şeyi haram da kılmazdık.” Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar böyle bir yalana sarıldılar. De ki: “Yanınızda bununla ilgili bir bilgi var mı ki, çıkarıp bize gösteresiniz. Siz sadece zannınızın peşine takılmışsınız; siz sadece atıyorsunuz.” “De ki, susturucu delil Allah’ın delilidir; eğer içinizde hidayeti yaratacak olsaydı elbette onu hepinizde yaratırdı.”

Geleneksel meal ise şöyledir: “Müşrik olanlar elbette diyeceklerdir ki: “Eğer Allah dilemiş olsa idi biz de şirke düşmezdik, babalarımız da. Ve ne de bir şeyi haram kılardık.” Onlardan evvelkiler de böyle tekzîpte bulunmuştu, nihâyet azabımızı tattılar. De ki: “Sizin yanınızda ilimden bir şey var mı? Onu bize çıkarırsanız. Siz zandan başka bir şeye tâbi olmuyorsunuz ve siz ancak yalan yanlış tahminlerde bulunanlardan başka değilsiniz. De ki: “Hüccet-i bâliğa, Allah Teâlâ’ya mahsustur. Eğer o dileseydi elbette hepinizi hidâyete erdirirdi.”⁷⁰

Bayındır bu mealde “شاء” fiiline “أراد” manası verilerek Allah’ın, onların bu yalanını “Eğer o dileseydi elbette hepinizi hidâyete erdirirdi.” diyerek tasdik etmiş gösterildiğini ifade eder. Halbuki sonraki cümlede “Onlardan evvelkiler de böyle tekzîpte bulunmuştu, nihâyet azabımızı tattılar. De ki: “Sizin yanınızda ilimden bir şey var mı? Onu bize çıkarırsanız. Siz zandan başka bir şeye tâbi olmuyorsunuz ve siz ancak yalan yanlış tahminlerde bulunanlardan başka değilsiniz.” buyrulmaktadır. Geleneksel mealdeki gibi anlam verilince bu iki anlam birbiriyle çelişmektedir. Çünkü Yüce Allah bu

⁶⁹ <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kuranda-irade-sey-ve-fitrat.html> 30.09. 2014

⁷⁰ Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, Kurân-ı Kerîm ve Türkçe Meâl-i Âlisi.

cümleyle onları yalancılık, bilgisizlik, zan ve yanlış tahminlerde bulunmakla suçlamaktadır. Nitekim şu ayet de bu anlamının yanlış olduğunu ortaya koymaktadır:

“Allah ister ki, size açık açık anlatsın; sizi, sizden öncekilerin yollarına yöneltsin ve tövbenizi kabul etsin...” (Nisa 4/26)

Bu âyete göre Allah herkesi yola getirmek ister. Zaten elçilerini bunun için göndermiştir. Bir ayette insanların yola gelmesini isteyip diğerinde istememesi olacak şey değildir. Eğer “شاء” fiiline “şeyi var etti” anlamı verilirse hata düzelir ve çelişki ortadan kalkar. Buradaki “şey” hidayet olduğu için “شاء” “hidayeti var etti” şeklinde tercüme edilir. O zaman Enâm 148. âyette müşriklerin söylediği söz şu olur: لَوْ شَاءَ اللَّهُ (أجاد الله فينا) “Allah içimizde hidayeti var etseydi ne biz şirke düşerdik ne de atalarımız.”

Yani Allah, varlıkları yarattığı gibi içimizde hidayet de yaratsaydı şirke düşerdik, demiş oluyorlar. Hâlbuki Allah’ın böyle bir kuralı olsaydı o hidayeti herkeste yaratırdı. O zaman da iman, bir imtihan vesilesi olmazdı. Bu sebeple Enâm 149. âyetin meali şöyledir: قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ “De ki, susturucu delil Allah’ın delilidir; eğer içinizde hidayeti yaratacak (isteyip var edecek) olsaydı elbette onu hepinizde yaratırdı.”

Yani bu durumda hidayet, insanın tercihinine bağlı olarak yaratılmaktadır. Eğer hidayeti tercih etselerdi Allah onlarda hidayeti oluşturacak, yaratacak, var edecekti. Bu anlamın böyle olduğuna ayetin ilgili bölümü كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا “Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar böyle bir yalana sarıldılar.” de şahitlik etmektedir. Allah müşrikleri ispata çağırılmış ve şöyle demiştir: قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا “De ki; yanınızda bir bilgi var mı ki, çıkarıp bize gösteresiniz?” Bir bilgileri olmadığı için onlar, zanna dayanmakta ve yanlış tahminlerde bulunmaktadırlar. Nitekim ayetin ilgili bölümü şöyledir: إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ.⁷¹ “Siz sadece zannınızın peşine takılmışsınız; siz sadece atıyorsunuz.”⁷¹

Bayındır buna benzer pek çok örnek gösterir ve “Allah dilediğini yola getirecek ve dilediğini saptırıcaksada neden elçi gönderir? Böyle anlamsız bir

⁷¹ Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, ss. 145-148.

iş doğru karar veren Allah'a yakıştırılır mı? Allah'ın sözüne, çelişki oluşturacak şekilde anlam verilir mi?" diyerek bu tezini savunur.⁷²

Ahmet Bulut makalesinde bu ayetle ilgili olarak şöyle der: "Allah'ın dilemesine, cehri anlam yükleyen müşriklerin gerekçelerini Allah kabul etmemiştir. Onların kabul edilmeyen gerekçelerinin, bazı Müslüman yazarlarca benimsenmesi, din açısından hayret uyandıracak bir tavır olsa gerektir. Allah, puta tapanların, "Allah dileseydi babalarımız ve biz puta tapmaz ve hiçbir şeyi haram kılmazdık " demelerini, " ... siz ancak zanna uyuyorsunuz ve sadece tahminde bulunuyorsunuz" buyurarak reddetmiştir."⁷³

Sıtkı Gülle erken dönem tefsirlerinde (yirmi adet tefsirde) yaptığı araştırmada meşîet ve irâde kavramları çevresindeki istifhamların, tartışmaların sahabe döneminde başladığını söyler. Buna zemin hazırlayan da türdeş fiillerin Kur'an-ı Kerim'deki farklı kullanımlarıdır.⁷⁴

Bilindiği gibi ilk dönem sözlük çalışmaları Kur'an ve hadiste bulunan bazı kelimeleri açıklamaya yönelik *gâribu'l-Kur'an* ve *gâribu'l-eser* adı verilen çalışmalar şeklindeydi. Sıtkı Gülle'nin araştırmasından anlaşıldığına göre; ilk tefsirlerden İbn Abbas'a (ö.68/687) nispet edilen ve *el-Mikbas min Tefsiri İbn Abbas* diye anılan eserle Dahhak'ın (ö. 105/723), *Tefsiru Dahhak* diye anılan tefsirinde bu kelimelerin geçtiği ayetler tefsir edilmediği gibi ilgili kökten gelen ayetlere de yer verilmemiştir. el-Mısırî'nin (ö.197/812) *el-Cami' fî Tefsiri'l-Kur'an* adlı eseri ile el-Ferra'nın (ö.207 /822) *Meâni'l-Kur'ân*'ında da bu kelimelerin vurguladığı anlamlarla bir problemin olmadığı sezilmektedir. Ancak Ebu Ubeyde (ö.210/825), *Mecâzü'l-Kur'an* adlı eserinde "شيء / şey" lafzını, bulunduğu ortama göre anlamlandırmıştır. Mesela: "قل يا أهل الكتاب لستم علي شي"; "(De ki: Ey Ehli kitap! (Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirilmiş olanların gereklerini yerine getirmenize değin) hiçbir değer üzerinde değilsiniz! ... " (Maide 5/68) ayet pasajını: 'Elinizde bir delil, bir hak, bir beyan yoktur' şeklinde yorumlar (Bk. I, 71). (شئت) fiiline de 'dilemek, istemek' anlamını verdiği açıkça görülmektedir. Çünkü bir yerde şu ifadeyi de kullanır: "فَإِنْ شِئْتَ رَقَعْتَ وَإِنْ شِئْتَ نَصَبْتَ" "istersen merfu yaparsın istersen mansup" (Bkz. II, 231).⁷⁵

⁷² Bayındır, *age.*, s.143.

⁷³ Bulut, Ahmet, "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri", s.142

⁷⁴ Gülle, Sıtkı, "Erken Dönem Tefsirlerinde Meşîet ve İrade Kavramları", s. 43.

⁷⁵ Gülle, Sıtkı, *agm.*, s. 46.

Yani "meşîet" bu tefsirlerde "irâde" anlamında kullanılmaktadır. Sonraki tefsirlerde de zaten şâe "شاء" fiili bilindiği gibi bu şekilde "diledi, istedi" manasında kullanılmıştır.

Sıtkı Gülle ilk dönem tefsirlerini taradıktan sonra aynı dönemlerdeki bazı şairlerin şiirleri ile edebiyatçıların eserlerinin de incelenmesi gerektiği kanaatine varıldığı ve sonuçta incelenen şiirlerde, lügat ve edebi eserlerde meşîetin irâde manasında kullanıldığının görüldüğünü kaydeder.⁷⁶ Bu araştırmaların sonunda Sıtkı Gülle şu sonuca varır:

"Meşîet bir kavramdır. Bir kavramın türediği kelimenin anlamı çerçevesinde oluşması bir zorunluluk değildir. Çünkü kavramlaşmanın konsepti farklı bir olgudur. Mesela lügat manalarından farklı anlamlarda kullanılan /vudû/ وضوء /teyemmüm/ تيمم /salat/ صلاة /zekat/ زكاة /savm/ صوم /yemin/ يمين gibi bir sürü dini kavram vardır. Bunlar ya Şâri Teâlâ tarafından kavramlaştırılmış ya da yemin de olduğu gibi tabii seyrinde kavramlaşmışlardır. Şu halde meşîetin kavramsallığında bir muhdeslikten söz edilecek ise bu muhdeslik Râgıb'ın Allah'ın meşîetini icad ile yorumlamasında aranmalıdır."⁷⁷

"Var kılmayı istemek" anlamında irâde ve meşîetin ortak bir anlam alanına sahip olduğunu söyleyen Murat Memiş meşîetin irâdeden tamamen farklı olduğu yolunda ileri sürülen bazı fikirlerin doğru olmadığı kanaatindedir. Meşîete "var kılma" anlamı verildiği takdirde "يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ/dilediğini yaratır" gibi bazı Kur'anî ifadeler, "Allah, var kıldığını yaratır" şekline dönüşür ki, böyle bir yorumu tercih etmenin hiçbir gerekçesi olamaz.⁷⁸

Murat Memiş yaptığı araştırma sonucu bu iki kavramın bir birinin yerine kullanıldığı ayetlerin irâdenin taşıdığı tüm manalar hakkında değil, sadece onun "yapma/yaratma kararı" anlamı ile sınırlı olduğunu söyler.⁷⁹ Aşağıdaki ayetler bu gruba örnektir:

"إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ" "Şüphesiz Allah, iman edip salih amelleri işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak. Şüphesiz Allah dilediğini (irâde ettiğini) yapar." (22/Hac: 14).

⁷⁶ Gülle, Sıtkı, *agm.*, s. 50.

⁷⁷ Gülle, Sıtkı, *agm.*, s. 51.

⁷⁸ Memiş, Murat, *agm.*, ss. 110-112.

⁷⁹ Memiş, Murat, *agm.* ss. 110-112.

“يُبَيِّنُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ” *“Allah, iman edenleri, dünya hayatında da, ahirette de sağlam bir söz üzerinde tutar; zalimleri de saptırır. Allah, dilediğini (meşiet ettiğini) yapar”* (14/İbrahim: 27).

“وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ” *“İşte biz onu (Kur’ân’ı) böylece, apaçık âyetler olarak indirdik. Şüphesiz Allah dilediğini doğru yola erdirtir.”* (22/Hac: 16).

“سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبَلِهِمُ الَّذِي كَانُوا عَلَيْهِمْ قُلْ اللَّهُ الْمَشْرُقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ” *“İnsanlar içinde bir kısım beyinsizler takımı, “Bunları buldukları kıbleden çeviren nedir?” diyecekler. De ki: “Doğu da, batı da Allah’ındır. O, dilediği kimseyi dosdoğru yola hidâyet eder.”* (2/Bakara: 142).

Murat Memiş’e göre; irâde kavramının içeriğinde yer alan diğer anlamlar ve başka bazı kavramlarla arasındaki ilişkiler, onun meşiet kavramıyla birebir eş değer olmasına engel olmaktadır. İrâde kavramı, “var kılma kararı”nın yanı sıra diğer anlam alanlarını da kapsıyor olması bakımından meşiet kavramına göre daha geniş bir kullanım imkânına sahiptir. Mantıksal bir önermeyle ifade etmek gerekirse ‘her meşiet bir irâde olmakla birlikte her irâde meşiet değildir.’⁸⁰

İnsanın irâdesini ilgilendiren nokta ile tabîi ve kevnî hadiseleri ilgilendiren ciheti birbirinden ayırmak lazımdır. İnsanın dışındaki varlıkların mukadderatlarının tayin ve tesbitinde, sorumlulukları olmadığı için insana benzemez. Allah, ona yol göstererek yardımcı olmak için, peygamber ve kitap göndermektedir. Yani, insanın özgür irâdesi olduğu için, Allah kuluna teklifte bulunmaktadır. İrâdenin mecburiyeti demek, irâde yoktur demektir. Çünkü mecburiyetin olduğu yerde irâdeden söz edilemez. Buna göre, insanın kadere, iyiliği veya kötülüğü yapacak şekilde yaratılmış olmasıdır (Bkz. Tegabün 2, İnsan, 3, Şems 8, 9, 10). Nitekim İkbâl: "Allah, hür irâdeli insanı yaratmakla, bazı konularda irâdesine sınır koymuştur." demektedir.⁸¹ Takdir insanın sorumlu olmadığı alanları kapsamaktadır. İnsanın sorumlu olduğu fiillerinde ise birey, en az iki seçenektan birini tercih edebilecek şekilde hür bırakılmıştır.⁸²

Görüldüğü gibi bu iki fiilin lügat olarak anlaşılması ve yorumlanmasından kaynaklanan ihtilaflar İslam’ın ilk devirlerinden itibaren varlığını sür-

⁸⁰ Memiş, Murat, agm., s. 112.

⁸¹ Bkz. İkbâl, *İslam Düşüncesinin Yeniden Doğuşu*, 112. Aydın, “İkbâl’in Felsefesinde İnsan”, s. 90.

⁸² Ahmet Bulut, “Allah’ın Takdiri Kulun Tedbiri”, s.140-141.

dürmektedir. Öyle ki “أَرَادَ” ve “شَاءَ” fiillerine verilen anlama göre Kur’an ayetlerine verilen mana da farklı boyutlara taşınmaktadır.

Gerçek şu ki; konumuz olan bu fiillerin anlaşılıp açıklığa kavuşması yine Kur’an’la gerçekleşecektir.

İnsanın seçimli olmadığı veya isteyip tercih ederek yani “irâde ve meşîeti”yle gerçekleştirdiği hadiseleri, olayları, kısacası evrendeki her şeyi yaratan Allah’dır. Ancak yine kendisinin dilemesi ve istemesiyle imtihana tabi tuttuğu insanı seçimli ve özgür bırakıp tercih etmesini isteyip sağlayan da Allah’tır. Bunun böyle olmasını yüce Allah istemiştir.

Yani insan seçmekte, Allah yaratmaktadır. Nitekim Kuran-ı Kerim’in şu ayetleri buna örnektir:

“...إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُعَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ” *muhakkak ki Allah, bir kavmi/toplumu nefislerindeki tutumunu değiştirmedikçe değiştirmez*⁸³. “فَمَنْ شَاءَ” *Artık isteyen inansın, isteyen inkâr etsin*⁸⁴, “اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ” *İşte bu muhakkak ki bir öğütür, isteyen Rabbine bir yol tutar!*⁸⁶

Bu ayetler aynı zamanda insanın sorumlu olduğunu da ortaya koymaktadır. Nitekim Kur'an bu hususu şöyle açıklamaktadır: "*Doğrusu Biz, emaneti (sorumluluğu) göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir. Pek zalim ve çok cahil olan insan ise onu yüklenmiştir.*" (Ahzab, 72)

Ayrıca Allah’ın hidayet vermesinin de rastgele değil Allah’ın belirlediği şartlara bağlı olduğunu, geçmişinde ve hali hazırda yaptığı iyilik ve değerlerle bağlantısı olduğunu da yine Kuran’dan öğrenmekteyiz. Kimleri doğru yola ileteceği de Kur’an’ın şu ayetlerinde gayet belirgin bir şekilde anlatılmaktadır:

“Allah, kendine yöneleni yola getirir.” (R’ad, 13/27; Şura, 42/13).

“Kim Allah’a bağlanırsa kesinlikle doğru yola iletilir” (Al-i İmrân, 3/101).

⁸³ Rad: 13/11.

⁸⁴ Kehf: 18/29.

⁸⁵ Fussilet: 41/40.

⁸⁶ İnsan: 76/29.

يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ .

“Allah, rızasına uygun davrananını (Kur’ân) vasıtasıyla selâmet yollarına yöneltir; kendi izni ile onu, karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve doğru bir yola sokar.” Maide, 5/16.

Kimlerin yaptıkları yüzünden hidayete ulaşamayacağı da şu ayetlerden anlaşılmaktadır: “وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ” “Allah zâlimler topluluğunu yola getirmez.”⁸⁷ “وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ” “Allah fâsıklar topluluğunu yola getirmez.”⁸⁸ “وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ” “Allah kâfirler topluluğunu yola getirmez.”⁸⁹ “إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ” “Allah nankör yalancıyı yola getirmez.”⁹⁰ “إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ” “Allah yalancı müsrifi yola getirmez.”⁹¹ “إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ” “Âyetlerine inanmayanları Allah yola getirmez.”⁹²

Hz. Osman’ın Medine’de şehit edildiği gün ön dört yaşında⁹³ olan Hasan Basrî’nin (ö. 110/728) de Allah’ın dilediğini saptırıp dilediğini rast gele hidayet etmediğine inandığı anlaşılmaktadır. Zira Emevi Kralı Abdülmelik’e yazdığı mektubunda şu sözler vardır: “Şayet Allah, cahillerin dediği gibi rast gele dileyen olsaydı, Allah Tealâ, “اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ” dilediğinizi işleyin⁹⁴” yerine “üzerinize takdir ettiklerimi işleyin” derdi. “فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ” “dileyen inansın, dileyen inkar etsin”⁹⁵ demeyip bunun yerine “istediğim kimse iman etsin, istediğim kimse de kafir olsun” derdi.. Ey Emirel Müminin! İnsanlar Allah’ın Kitabına itiraz ederek onu tahrif ettiler. Allahın sözlerinin bazısı, diğer bazılarını yalanlamaz, O ancak bazısı bazısına benzeyen belîğ şekilde söylenmiş bir Kitaptır. Onun ayetleri birbirine zıt değildir. “تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ”: Zira O (kitap) “Her işi çeviren, her mahluk tarafından övülen Allahın vahyidir... (Fussilet 41/42).. Ey Emirel Müminin! Allah bir kulu kör edip sonra "gör, yoksa sana azab ederim" veya sağır edip sonra "işit, yoksa sana azap ederim" yahut dilsiz edip "konuş, yoksa sana azap ederim" demiyecek kadar

⁸⁷ Bakara, 2/258; Al-i İmran, 3/86; Maide, 5/51; En’am, 6/144; Tevbe, 9/19, 109; Kasas, 28/50; Ahkaf, 46/10)

⁸⁸ Maide, 5/108; Tevbe, 9/24, 80; Saff, 61/5;

⁸⁹ Bakara, 2/264; Maide, 5/67; Tevbe, 9/37.

⁹⁰ Zümer, 39/3.

⁹¹ Mü’min, 40/28.

⁹² Nahl, 16/104.

⁹³ Karadeniz, Osman, “Hasan el-Basrî’nin Kelami Görüşleri”, s. 135.

⁹⁴ Fussilet: 41/40

⁹⁵ Kehf: 18/29.

insafli ve adildir. Ey Emirel müminin! Bu akıl sahipleri için gizlenmeyecek bir hakikattir.”⁹⁶

SONUÇ

Yukarıda görüldüğü gibi “أراد” ve “شاء” fiilleri ile bu harflerden oluşmuş kelimeler aynı çağda yaşamış iki dilbilimci açısından incelenmiştir.

el-Cevherî bir kökten türetilmiş kelimelere İbn Fâris’den daha fazla yer vermiş ve daha fazla açıklama yapmıştır.

İbn Fâris’in sözlüğünde “شاء” fiilinden hiç bahsedilmezken “أراد” fiilinin geçtiği tek cümle şudur: “تقول: راودتُه على أن يفعل كذا، إذا أردتُه على فعله.” (o işi yapmasını istediğin zaman “Böyle yapmasını istedim” dersin).

Çağdaşı olan el-Cevherî’nin ise r-v-d kökünden türetilen kelimelerden ilk açıkladığı kelime “أراد” fiilinin masdarı olan “الإرادة” kelimesidir. İletli bir fiil olduğu için hangi halden hangi hale geldiğini ayrıntılarıyla verir. “İrâde”ye “meşîet” anlamını verdiği gibi, “meşîet”e de “irâde” anlamını verir.

Buradan anlaşılan İbn Fâris’in “أراد” ya da “شاء” fiilinin zaten bilinen bir kelime olduğu için ona değil de az bilinen kelimelere yer vermesidir. Çünkü bilindiği gibi *garîbu’l-Kur’an*, *garîbu’l-eser* adı verilen sözlük ve tefsirler İslam’ın ilk asırlarında sadece bilinmeyen, ya da az kullanılan kelimeleri açıklamaya yönelik eserlerdir. Nitekim sonraki yıllarda hazırlanan bazı sözlükler daha ayrıntılı bir açıklama sunmaktadır. Yine bu sözlükten bazı kelimelerin silindiği ya da çıkarıldığı da akla gelen hususlardan biridir. Bir başka husus da zamanında cereyan eden mezhep kavgalarına sebep olan bu kelimelerle eserinde bile ihtilafa vesile olmak istememesidir. Ya da İbn Fâris, “meşîet”e “irâde” anlamının verilmesine taraftar değildir veya onun zamanında ve ilmi çevresinde bu kelime bu manada birbirinin yerine kullanılmamıştır. En doğrusunu Allah bilir.

Sonraki dilbilimciler daha geniş açıklamalarda bulunsa da h. 390/m. 1000’li yıllarda yaşayan her iki müellifin “أراد” fiili için söyledikleri öz anlam “istedi, talep etti, arayıp baktı, bir yerden diğerine bir maksat için gidip geldi, iki şey arasında gidip geldi, yavaş yürüdü” anlamlarını ifade etmektedir.

Talep edip istemenin içinde ise meyletme, birkaç tercih arasında gidip gelme yani düşünceler arasından birine meyledip o yönde karar kılma da

⁹⁶ Lütfi Doğan ve Yaşar Kutluay, “Hasan el-Basri’nin Emevi Kralı Abdül Melik’e Kader Hakkındaki Mektubu, Risale Çevirisi”, ss. 75-84.

vardır. Sonraki asırlarda yaşayan dilbilimci, müfessir ve filozof araştırmacıların bu manaları da eserlerine kattıkları şahit olunan bir husustur.

Yine her iki müellifimizin ş-y-e “شيء” maddeleri, yerinde görüldüğü gibi tamamen birbirinden farklıdır. Oysa tüm lügatlar aşağı yukarı aynı manayı verirler. Her iki müellifin ortaklaşa yer verdiği tek kelime “شياء” kelimesidir. Ancak bu kelime İbn Fâris’in lügatında ‘çirkinleştirdi’ anlamına gelirken el-Cevherî’nin lügatında ‘yükledi’ manasını taşımaktadır. Sonraki alimler ve sözlükler manayı açıklığa kavuşturmuş, araştırmalarını yaptığımız müelliflerin sözlükleri ise bu konuda yetersiz kalmış, kelimeye doyurucu ve tatmin edici bir anlam verilmemiştir. İbn Fâris’in sözlüğü, içinde “şâe” türevi bir cümle dahi kullanmazken Cevherî “şâe” (شاء) fiiline “erade” “أراد” ile aynı manayı vermiştir.

“أراد” fiilinin ‘istedi, taleb etti’ anlamına geldiği hususunda dilbilimcilerin hiçbir problemi ve ihtilafı yoktur. Ancak “var olan, mevcut olan” anlamına gelen “şey” “شيء” kelimesinin masdar olması hasebiyle ondan türetilen “şâe” “شاء” fiiline cümlelerin o anlamın verilmesinin gerektirdiği yerde “var etti, oluşturdu” denmeyip “erâde” “أراد” fiiline verilen anlam verince, masdarı olan “meşîet” kelimesi de “irâde” manasını almıştır. Bu manalandırmanın ne zaman ve nasıl yapıldığı belli olmamakla birlikte bu kelimenin ve bu kelimenin yer aldığı ayetlerin yorumu etrafında çok büyük ihtilaflar ortaya çıktığı bir gerçektir. Bir kısmının örneğini verdiğimiz gibi bu ihtilaflar hala güncelliğini korumakta ve münazaralar yapılmaktadır.

Meşîet “مشيئة” kelimesinin irâde “إرادة” (isteme, taleb etme, dileme) kavramına ilaveten fâilinin Allah ya da insan olmasına, yani kullanıldığı yere göre değişen “istediğini ortaya çıkarma, isteyerek yaratma, varlığa çıkarma, var etme” anlamlarına da geldiği bu makaleden çıkan baskın görüş olarak göze çarpmaktadır.

Bu durum, günümüzde pek çok alimin vurguladığı gibi ayetlere parçacı bir yaklaşımı değil, Kur’an’ın bütünü göz önüne alarak anlam vermeyi zorunlu kılmaktadır. Aksi takdirde her görüşün taraftarı bu konuda kendini ispatlayan ayetleri delil olarak sunup haklılığını ilan edecektir.

Halbuki şâe “شاء” fiiline “diledi” manası verilse bile yukarıda az önce örneklerini gördüğümüz gibi tek bir ayetin değerlendirilmesi ile değil konu ile ilgili tüm ayetleri topladığımızda Allah’ın her şeyin yaratıcısı ve varlığa çıkış izni vermesi sebebiyle saptıranın da hidayet verenin de O olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Allah’ın bunu rastgele değil de bazı belirlediği ölçülere göre yaptığı/yarattığı ortaya çıkmaktadır.

Tabii ki yüce Allah “**Bilen bir topluluğa ayetlerini ayrıntılı olarak açıklar.**” (Yunus 10/5).

O halde bilmemiz gereken önce Kur’an’dır. “Bilme”nin içinin nasıl doldurulması gerekiyorsa öyle doldurulması gerekmektedir. Şu ana kadar bu konunun hala ihtilafı olduğunu söylüyorsak bunun sebeplerinin başında Allah’ı ve O’nun kitabını yeterince tanımamış olmamız gelmektedir. “مَا قَدَّرُوا” “Allah’ın kadrini hakkıyla takdir edemediler” (Hacc, 22/74) ayeti önemini hep korumaktadır.

KAYNAKÇA

Aydın, Hayati, “Kur’an’da İrâde-Azm ve Tevekkül”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, yıl:2008, cilt: VIII, sayı: 2.

Bayındır, Abdülaziz, *Kur’an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

Bulut, Ahmet, “Allah’ın Takdiri Kulun Tedbiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, Sayı: 33.

el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh: Tâcü’l-Lüga ve Sihâhü’l-Arabiyye* (nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr), Beyrut, 1990.

Çelebi, Hüsna, *Elmalılı Hamdi Yazır’da İrâde-Meşiet Kavramı*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat alanı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Doğan, Lütfi ve Kutluay Yaşar, “Hasan el-Basri’nin Emevi Kralı Abdül Melik’e Kader Hakkındaki Mektubu, Risale Çevirisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1954.

Ege, Ramazan, “Tarîk, Sebîl, Sırât ve Şir’a Kelimelerinin Arap Dili Açısından Mukayeseli Anlamları ve Kur’an-ı Kerim’de Kullanılışları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2004, sayı: 19.

Elmalı, Hüseyin, “İbn Faris Tarafından Hazırlanan Arapça Etimolojik Sözlük (Mucemu Mekâyisi’l-Luga)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2005, cilt: 30.

Eren, A. Cüneyt, “Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 2009, cilt:IX, sayı:1.

Erkan, Arif, *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2006.

Gülle, Sıtkı, “Erken Dönem Tefsirlerinde Meşîet ve İrâde Kavramları”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, 2009, sayı: 7-8.

Henri Fleisch, “İbn Fâris”, Çev. Mustafa Kaya, Süleyman Tülücü, *Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 34, Erzurum 2010.

<http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kuranda-irade-seyve-fitrat.html> 30.09. 2014.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Beyrut, 2002.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1956.

Karabela, Nevin, *Cevherî ve Sözlük Bilimine Katkıları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu (31 Mayıs -1 Haziran 2007), Isparta 2007, SDÜ İlahiyat Fakültesi yayınları No:20, Bilimsel Toplantılar Serisi:8.

Karadeniz, Osman “Hasan el-Basrî'nin Kelami Görüşleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, İzmir, 1985.

Memiş, Murat, “Allah’a İzafesi Bakımından Kur’an’da İrâde ve Meşîet Kavramları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl:2010, sayı: 31.

Muhtar, Cemal, “İslam’da Sözlük Çalışmaları II”, *Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 1986, sayı:4.

Râgıb el-İsfehânî, Ebu'l-Ğâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân* (nşr. Muhammed Seyyid Kîlânî), Beyrut, ty.

Sinanoğlu, Abdulhamit, “Kur’an-ı Kerim’de Allah’a İzafe Edilen İrâde ve Meşîet Kavramlarına Yüklenen Geleneksel Anlamlar Hakkında Teolojik Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2009, cilt: VII, sayı: 13.

Tural, Hüseyin, “İbn Fâris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1999, cilt: 19.

Tülücü, Süleyman, “Cevherî'nin Doğduğu, Yetiştigi ve Yaşadığı Muhi-tin Coğrafi Konumu, Kısa Tarihçesi ve Kültür Durumu”, *Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 1995, sayı: 12.

Vankulu, Muhammed b. Mustafa el-Vânî, *Tercümetü's-Sıhâh*, Kostantîniyye 1217.

Yeprem, M. Saim, *İrâde Kader ve Mes'ûliyet İlişkisi, Kur'an-ı Kerim'de Mes'ûliyet [Kaynağı, Sınırları, Sonuçları]*, 2006, s. 391-404.

Zebidi, Muhammed Murtaza el-Huseyni, *Ta'cu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

المعاني المقارنة للأفعال أراد و شاء في قواميس الجوهري وابن فارس

لقد حددنا الأفعال أراد و شاء التي تشكل الموضوع الرئيسي لمقالنا بالمعاني من الصحاح التي كتبها الجوهري ومن معجم مقاييس اللغة لابن فارس. هذه الكتابين لها أماكن مهمة بين القواميس العربية الفصحى. وعلاوة على ذلك، ونحن في رأي أن هذا العمل ليكون له نفع في مجال علم الكلام وتاريخ الطوائف الإسلامية. يمكننا أن نرى في التاريخ الإسلامي أن الاختلاف وتأسيس الفرق الإسلامية له علاقة بمعنى هذين الفعلين، وأصل الصراعات التي رأيناها في وقت لاحق أيضا مركز على الأفعال أراد و شاء. في هذه المقالة قدمنا معاني القرآن الكريم من هذين المصطلحين مصحوبة بأمثلة مختلفة.

الكلمات الرئيسية: الجوهري، الصحاح، ابن فارس، معجم مقاييس اللغة، أراد، شاء

